

Magt og afmagt: konspirationsteorier og samfundskriser – i Danmark og udlandet

Magt og afmagt: konspirationsteorier i Danmark og udlandet

Konspirationsteorier fylder meget i den nationale og internationale samfundsdebat. Et opslag i nyhedsdatabasen *Infomedia* på ordet ”konspirationsteori” giver ca. 8.900 omtaler i traditionelle medier siden 1990, heraf ca. 8.700 siden 11. september 2001. Tiden fra november 2019 til nu tegner sig for ca. 3.500 omtaler, hvilket peger på, at udviklingen er stigende. Sociale medier spiller en væsentlig rolle for udbredelsen af konspirationsteorier. Her har man nemlig mulighed for at møde, dele og bidrage til konspirationsteoriernes udlægning af verdens tilstand i opposition til officielle forklaringer fra myndigheder, traditionelle medier og andre kilder, der gennem tiden er blevet betragtet som autoritative.

Vi forbinder ofte konspirationsteorier med USA, hvor der gennem historien har været særligt fordelagtige vilkår for deres udbredelse og politiske og kulturelle indflydelse (Olmsted, 2009). Under Donald Trumps præsidentperiode (2017-2021) var udviklingen eksplosiv med fortællinger om ”den dybe stat,” corona og pædofili (Grotle Rasmussen, 2019). Men i Danmark og Norden findes der også en aktiv konspirationskultur – om end ofte i en mere afdæmpet version end både i USA og andre dele af Europa (Astapova et al., 2021). Spørgsmålet er dog, om forskellene er ved at blive udvisket. Senest har konspirationsteorier om Mink-sagen, krigen i Ukraine og kritikken af DR-børnefiguren ”Onkel Reje” kraftigt lignet og trukket på de amerikanske pendants.

Konspirationsteorien præsenterer en forklaringsmodel, der skaber orden ud af kaos og dermed reducerer fænomenernes kompleksitet. Heri ligner den andre forklaringsmodeller, for eksempel centreret omkring religion eller videnskab, men konspirationsteorien adskiller sig på væsentlige punkter ved at fremhæve aktørperspektivet og afvise strukturelle forklaringer. Således antages det, at der bag enhver begivenhed findes menneskelig intention og handling; at stort set alle begivenheder kan forbindes, og at intet er som det ser ud til på overfladen (Barkun, 2013). Desuden er konspirationsteorien optaget af at udpege en fjende og stille de skyldige aktører til regnskab.

Konspirationsteorien præsenterer en forklaringsmodel, der skaber orden ud af kaos og dermed reducerer fænomenernes kompleksitet. Heri ligner den andre forklaringsmodeller, for eksempel centreret omkring religion eller videnskab, men

RIKKE ALBERG PETERS

Lektor, HistorieLab –
UCL Erhvervsakademi og
professionshøjskole, rlap@ucl.dk

KASPER GROTTLE RASMUSSEN

Lektor, Institut for kultur og
sprogvidenskab, Syddansk
Universitet, grotle@sdu.dk

konspirationsteorien adskiller sig på væsentlige punkter ved at fremhæve aktørperspektivet og afvise strukturelle forklaringer

Konspirationsteorier findes især i krisetid – og kriser må siges at karakterisere den nuværende globale tidsalder, hvor klima, økonomi, kultur og politik er kriseramte samtidigt både nationalt og internationalt. Konspirationsteorier om krisernes årsager kan bidrage til at løse en kompleks tilblivelsesgåde, der næsten altid peger på en interesse-maksimerende elites grådighed i et økonomisk nulsumsspil. Ved at udpege de ansvarlige aktører bliver det samtidig lettere at undslippe politikeres og meningsdanneres foreslåede konsekvenser, der altid peger på forandring for den enkelte. Skønt konspirationsteorier af mange anses for problematiske både i forhold til samfundsdiskurs, polarisering, manglende tillid til demokrati og institutioner, potentiel radikaliserings og ekstremisme, kan man diskutere, hvorvidt der også ligger mulige positive gevinster i form af en øget afkrævning af transparens i udøvelse af magt (Bratich, 2009), herunder forskellige sociale gruppers mulighed for udøvelse af magtkritik. Dette temanummer af *Økonomi & Politik* sætter fokus på konspirationsteoriernes rolle i samfundet, såvel i Danmark som i udlandet, og indeholder fem artikler skrevet af forskere med baggrund indenfor idéhistorie, psykologi, religion, politisk historie og amerikanske studier.

Konspirationsteorier findes især i krisetid – og kriser må siges at karakterisere den nuværende globale tidsalder, hvor klima, økonomi, kultur og politik er kriseramte samtidigt både nationalt og internationalt

I den første artikel, ”Spørg mig ikke, hvem disse kræfter var”, undersøger Mikkel Thorup (Aarhus Universitet) *antagede* konspirationsteorier om køns- og seksualitetsdebatten. Antagede konspirationsteorier udmærker sig som genre ved at være insinuerende og hentydende om sammensværgelsens ophav, i stedet for at udtrykke faste overbevisninger om komplot og bagmænd. Gennem en analyse af aktuelle såkaldte anti-gender konspirationsteorier argumenterer Thorup for, at forestillingen om en antaget radikalfeministisk sammensværgelse er i fremvækst.

Andreas Önnersfors (Linnaeus Universitet, Kalmar) analyserer anti-corona sange som politisk protest i Danmark og Sverige i artiklen ”Singing Theories of Conspiracy” (artiklen bringes på engelsk). Gennem en analyse af fire protestsange fra pandemien, herunder den danske ”Mette Ciao”, argumenterer Önnersfors for, at sangene indeholder sammenlignelige retoriske strategier og narrative troper om frihed og autoritær magt, samt at indflydelsen fra tysk højrefløjsmusik er til stede. Protestsangene er drevet af en corona-angst rettet mod myndighederne og udtrykker således en frygt for retten til selvbestemmelse.

Christopher Ebbrecht (gæsteforsker ved Leiden Universitet) beskriver i artiklen ”Konspirationsteorier og voldelig radikaliserings” to forskningsmæssige

tilgange til sammenhængen mellem konspirationsteorier og voldelige handlinger. Den første, *lineære*, forklarer konspirationsteorier som et trinbræt mod vold. Det er denne udviklingsmodel, som sikkerhedstjenester verden over frygter og en af årsagerne til, at de holder særligt øje med udviklingen i konspirationssmiljøer (se for eksempel CTA, 2024). Den anden, *kompleksitetsteoretiske*, betragter konspirationsteorier og voldelig radikaliserings som to separate elementer, der kan have samme sociale og psykologiske ophav, men hvor troen på konspirationsteorier ikke nødvendigvis fører til voldelig radikaliserings.

Rikke Alberg Peters (UCL Erhvervsakademi og professionshøjskole) undersøger i artiklen ”Det er ikke en vaccine – det har været planlagt og organiseret længe” anti-vaccinationskonspirationsteorier, som under coronapandemien optrådte på sociale medier med fornyet styrke. Ved hjælp af begreberne pseudovidenskab, stigmatiseret viden og *denialism* argumenterer Peters for, at anti-vaccinationskonspirationsteorierne har et komplekst forhold til viden og videnskab, og at sundhedsmyndigheder og sundhedsprofessionelle bliver nødt til at forstå og interessere sig for den kompleksitet, dersom kommunikationen med vaccinemodstandere skal lykkes.

Kasper Grotle Rasmussen (Syddansk Universitet) undersøger i artiklen ”9/11, COVID-19 og Onkel Reje” udviklingen af konspirationsteorier i Danmark i det 21. århundrede med fokus på krig, økonomi, sundhed og kultur i forbindelse med 9/11, finanskrisen, COVID-19 og Onkel Reje-sagen. Han argumenterer for, at konspirationsteorierne skal ses i lyset af nationale og internationale samfundskriser, fremkomsten af sociale medier og import af en amerikansk konspirationsskultur, der forventer konspiration fra magtelite, fordi magtelite tidligere har konspireret. Amerikaniserede konspirationsteorier bliver derfor en måde at udtrykke utilfredshed, samt en måde at forstå verden.

Referencer

- Astapova, Anastasiya et al. (2021), *Conspiracy Theories and the Nordic Countries*, London: Routledge.
- Barkun, Michael (2013), *A Culture of Conspiracy: Apocalyptic Visions in Contemporary America*, Berkeley: University of California Press.
- Bratich, Jack (2008), *Conspiracy Panics: Political Rationality and Popular Culture*, Albany: State University of New York Press.
- Center for Terroranalyse (2024), ”Vurdering af terrortruslen mod Danmark”, <https://pet.dk/pet/nyhedsliste/terrortruslen-mod-danmark-er-skaerpet/2024/03/21>
- Grotle Rasmussen, Kasper (2019), ”Den ’dybe stat’ i Trumpland: Konspirationsteorier i USA før og nu”, *Økonomi & Politik*, 92(1): 67-80-
- Olmsted, Kathryn (2009), *Real Enemies: Conspiracy Theories and American Democracy, World War I to 9/11*, Oxford: Oxford University Press.